

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

22 lutego 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

Pierwszy Prezes SN Małgorzata Manowska
(przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Marcin Krajewski
SSN Ewa Stefańska

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 22 lutego 2024 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej Bank spółki akcyjnej w W.
od wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu
z 10 grudnia 2021 r., XV Ca 1739/21,
w sprawie z powództwa Bank spółki akcyjnej w W.
przeciwko S.O.
o zapłatę,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w Poznaniu do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

(M.M.)

UZASADNIENIE

Wyrokiem z 27 maja 2021 r. Sąd Rejonowy Poznań-Nowe Miasto i Wilda w Poznaniu zasądził na rzecz powoda – Banku spółki akcyjnej w W. od pozwanego S.O. 53 752,78 złotych.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że 13 grudnia 2018 r. pozwany zawarł z powodem umowę pożyczki na kwotę 50 000 złotych, która została wypłacona w tym samym dniu gotówką w kasie oddziału.

Sąd Rejonowy wskazał, że S.O. (lat 71, z zawodu cieśla) padł ofiarą oszustwa, wykorzystano jego naiwność i uczciwość. Śledztwo w tej sprawie w kierunku popełnienia przestępstwa z art. 286 k.k. prowadziła Prokuratura Rejonowa Poznań-Nowe Miasto. Zostało ono, wobec niewykrycia sprawców, umorzone. W wyniku działań przestępców pozwany zawarł kilka umów pożyczek, natomiast środki uzyskane w ten sposób przekazał sprawcom przestępstwa. W następstwie tego ciąży na nim obowiązek spłaty zadłużenia sięgającego łącznie kilkuset tysięcy złotych, co przekracza jego możliwości majątkowe. Sąd nie kwestionował tego, że sprawcy przestępstwa zachowali się w sposób wysoce sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, wykorzystując naiwność i uczciwość starszych osób. Działania sprzeczne z zasadami współżycia społecznego nie można jednak zarzucić powodowi. Bank jest w okolicznościach sprawy podmiotem trzecim, który nie miał związku z przestępstwem, nie wiedział o nim i nie mógł mu zapobiec. Nie ponosi on odpowiedzialności za zaistniałą sytuację i w ocenie sądu, choć pozwany pokrzywdzony został przestępstwem, nie może skutecznie uchylić się od spełnienia zaciągniętego zobowiązania względem banku. Gdyby sąd podzielił stanowisko pozwanego, przerzuciłby w całości skutki zaistniałej sytuacji na bank, który był w tym przypadku podmiotem trzecim, niezwiązanym z przestępstwem. Taką sytuację Sąd pierwszej instancji uznał za nie do zaakceptowania w świetle zasad współżycia społecznego. Sąd pierwszej instancji wskazał, że pozwany wziął udział w rzekomej prowokacji z własnej woli, wykazał się pewną lekkomyślnością i brakiem krytycyzmu.

Sąd pierwszej instancji wskazał, że pozwany nie uchylił się skutecznie od skutków prawnych zawarcia umowy pożyczki ani z uwagi na błąd, ani z uwagi na groźbę. W ocenie Sądu nie było też podstaw do uwzględnienia wniosku pozwanego o oddalenie powództwa na podstawie art. 5 k.c.

Wskutek apelacji powoda Sąd Okręgowy w Poznaniu wyrokiem z 10 grudnia 2021 r. zmienił zaskarżony wyrok w całości i oddalił powództwo. Sąd drugiej instancji uznał, że umowa pożyczki, jako zawarta w warunkach przestępstwa z art. 286 § 1 k.k., jest nieważna z mocy art. 58 § 1 k.c. Nieważność czynności prawnej z tego tytułu jest dalej idąca, ma charakter bezwzględny i Sąd winien ją dostrzegać z urzędu. Sąd drugiej instancji doszedł do wniosku, że okoliczności, które miały stanowić podstawę oceny istnienia wad oświadczeń woli, w szczególności groźby, nie mają ostatecznie w niniejszej sprawie doniosłości prawnej i pozostają poza zainteresowaniem Sądu odwoławczego. Z tego też powodu zarzuty apelacji dotyczące nieważności umowy pożyczki z powodu tej wady oświadczenia woli są ostatecznie chybione.

Sąd drugiej instancji uznał, że pozwany niewątpliwie działał w warunkach błędu lub niezdolności, o których mowa w art. 286 § 1 k.k., które to stany należy postrzegać znacznie szerzej niż błąd cywilistyczny, o którym mowa w art. 84 i 86 k.c.; błędem jest każde fałszywe wyobrażenie (urojenie czy nieświadomość) dotyczące faktów, zjawisk, stosunków, okoliczności dotyczących osób, jakości, liczby i wartości rzeczy, a wprowadzenie w błąd to każde zachowanie prowadzące do wywołania (powstania) u pokrzywdzonego fałszywego odzwierciedlenia rzeczywistości w jej świadomości. Nieprawidłowe odzwierciedlenie rzeczywistości w świadomości pokrzywdzonego ma więc stanowić rezultat podejmowanych przez sprawcę działań. Pozwany w tych warunkach został doprowadzony do zaciągnięcia pożyczki, którą następnie w całości przekazał prawdopodobnie na rzecz sprawców przestępstwa. Doszło więc ewidentnie do niekorzystnego rozporządzenia mieniem pozwanego, a nieustaleni sprawcy przestępstwa osiągnęli z tego powodu korzyść majątkową.

Sąd drugiej instancji uznał za nie do zaakceptowania stanowisko Sądu pierwszej instancji w odniesieniu do lekkomyślności i braku krytycyzmu pozwanego oraz braku podstaw do przerzucania finansowego ciężaru przestępstwa na bank, który nie brał udziału w tym przestępstwie. Sąd Okręgowy podkreślił, że pozwany był

pokrzywdzony przestępstwem, które opierało się właśnie na swoistej manipulacji i wykorzystaniu zdeformowanej przez przestępców świadomości pozwanego i w okolicznościach niniejszej sprawy nie można czynić mu zarzutów, które mają prowadzić do ponoszenia odpowiedzialności za cudzy czyn zabroniony.

Od wyroku Sądu drugiej instancji skargę kasacyjną wniósł pozwany, opierając ją na podstawie naruszenia prawa materialnego przez niewłaściwe zastosowanie i błędną interpretację art. 58 § 1 k.c., co polegało na przyjęciu przez Sąd drugiej instancji, że umowa pożyczki zawarta pomiędzy stronami procesu jest sprzeczna z ustawą i wobec tego jest nieważna.

W odpowiedzi na skargę pozwany wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu w całości i utrzymanie w mocy w całości wyroku Sądu pierwszej instancji, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu i przekazanie sprawy temu Sądowi celem ponownego rozpoznania apelacji pozwanego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się oczywiście uzasadniona z uwagi na naruszenie przez Sąd Okręgowy art. 58 § 1 k.c. przez przyjęcie, że umowa pożyczki zawarta pomiędzy stronami jest nieważna z przyczyn wskazanych w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku. Zgodnie z wymienionym przepisem czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy. Ustawą, w rozumieniu art. 58 § 1 k.c. są nie tylko normy prawne wprost regulujące dokonywanie czynności prawnych (ich treść), ale również normy prawa publicznego (w tym prawa karnego). Normy te mogą być wyrażone wprost w przepisach prawa jak i zostać ustalone w drodze zabiegów interpretacyjnych. Warunkiem natomiast przyjęcia skutku nieważności jest to, żeby to czynność prawna była sprzeczna z wymienionymi normami, nawet jeśli sprzeczność ta została wywołana przestępczym działaniem osoby trzeciej. Inaczej rzecz ujmując, przestępcze działanie osoby trzeciej musi powodować, że czynność prawna (z uwagi na formę lub treść) okaże się sprzeczna z przepisami prawa. Jako przykład wskazać można

sytuację, w której notariusz w celu osiągnięcia korzyści majątkowej zapewnia strony o zgodności z prawem określonych zapisów umowy (np. o braku prawa pierwokupu), co okazuje się sprzeczne z przepisami prawa albo gdy rzeczoznawca świadomie wydaje błędną opinię, że dopuszczalne jest dokonanie określonej czynności prawnej pod kątem określonych wymagań technicznych, co sprzeczne jest z ustawą. Dla uznania, że dana czynność prawna jest nieważna z tego względu, że jej dokonanie stanowiło wynik przestępstwa, nie jest wystarczające, aby przestępcze działanie nakierowane było wyłącznie na sferę motywacyjną strony lub stron czynności prawnej. W takim przypadku zastosowanie znajdą właściwe przepisy dotyczące wad oświadczeń woli (np. groźba, błąd, podstęp).

Nie ulega wątpliwości, że nieważna ze względu na sprzeczność z prawem byłaby czynność dokonana przez strony w celu popełnienia przestępstwa. Poważne wątpliwości budzi sytuacja, w której tylko jedna ze stron czynności działa w celu przestępczym, a cel ten jest nieznanym drugiej stronie. Sąd Najwyższy w wyroku z 28 października 2005 r., II CK 174/05 (OSNC 2006, nr 9, poz. 149), przyjął jednak skutek w postaci nieważności czynności również w takiej sytuacji i na orzeczenie to powołał się Sąd Okręgowy dla uzasadnienia swojej koncepcji. W powołanym wyroku Sądu Najwyższego uznano za nieważną umowę komisnu z tego względu, że komisant (a więc strona umowy), zawierając umowę, nie działał w celu wykonania usługi polegającej na doprowadzeniu do sprzedaży samochodu i wydania ceny właścicielowi, ale w celu oszukania właściciela samochodu przez sprzedaż pojazdu osobie trzeciej i przywłaszczenie sobie środków finansowych uzyskanych z tej sprzedaży.

Wniosek o nieważności umowy przyjęty w wyroku Sądu Najwyższego z 28 października 2005 r., II CK 174/05, spotkał się z krytyką w doktrynie. Dla rozpoznania skargi kasacyjnej nie ma jednak znaczenia rozstrzygnięcie o zasadności tej krytyki, gdyż stan faktyczny niniejszej sprawy jest całkowicie odmienny. Żadna ze stron umowy pożyczki z 13 grudnia 2018 r. nie miała na celu popełnienia przestępstwa, a jedynie pozwany nieświadomie działał motywowany przestępczymi zrachowaniami osób trzecich. W żaden sposób nie upoważnia to przyjęcia wniosku, że cel tej czynności prawnej pozostawał w sprzeczności z ustawą. Ponieważ nic nie wskazuje również, aby w sprzeczności z ustawą pozostawała treść umowy pożyczki,

wniosek Sądu Okręgowego o zastosowaniu w niniejszej sprawie art. 58 § 1 k.c. musi zostać uznany za błędny.

Reasumując, umowa pożyczki zawarta pomiędzy stronami nie jest nieważna z tego względu, że osoba trzecia za pomocą przestępstwa wywarła wpływ na sferę motywacyjną pozwanego w taki sposób, że zawarł on z powodem umowę pożyczki.

Wobec tego, że Sąd Okręgowy nie rozważył zarzutów apelacji pozwanego, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. uchylił zaskarżony wyrok i sprawę przekazał Sądowi Okręgowemu do ponownego rozpoznania.

(M.M.)